

**Disa hapa të thjeshtë
për ta ndihmuar
fëmijën tuaj të bëhet
*qytetar digjital***

**Përdorimi i përvojës suaj si qytetar për
t'i udhëzuar fëmijët tuaj në rrugën drejt
qytetarisë digjitale**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Titulli i publikimit në origjinal:
Easy steps to help your child become a Digital Citizen
© Council of Europe, April 2020

*Mendimet e shprehura në këtë publikim janë përgjegjësi
e autorëve dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht
politikën zyrtare të Këshillit të Evropës.*

Të gjitha kërkesat, lidhur me riprodhimin apo
përkthimin e plotë ose të pjesshëm të këtij dokumenti,
duhet të drejtohen pranë Drejtorisë së Komunikimit
(F-67075 Strasbourg Cedex ose publishing@coe.int).
Çdo kërkesë tjetër lidhur me këtë dokument i drejtohet
Drejtorisë së Përgjithshme për Demokraci (DG2)

Dizajni i kopertinës dhe faqosja:
Departamenti i Prodhimit të Dokumenteve dhe
Publikimeve (SPDP), KE

Foto : ©Schutterstock

Ky botim nuk është redaktuar nga Njësia Editoriale e
SPDP-së për të korrigjuar gabimet drejtshkrimore dhe
gramatikore.

Botimi në shqip
© Këshilli i Evropës, nëntor 2021
Shtypur nga Këshilli i Evropës

Përgatitur brenda fushës së zbatimit të projektit
“Forcimi i edukimit për qytetari demokratike në
Shqipëri”, i financuar nga Agjencia Suedeze për
Zhvillim dhe Bashkëpunim Ndërkombëtar (Sida).

Autore:

Janice Richardson
Veronica Samara

Përmbajtja

ÇFARË DO TË THOTË TË JESH QYTETAR?	4
ÇFARË ËSHTË QYTETARI DIGJITAL?	4
MBËSHTETJA E BREZNISË DIGJITALE	4
NGA T'IA NISIN PRINDËRIT?	5
LISTA E KONTROLLIT PËR PRINDËRIT	6
TË JESH ONLINE	
Aksesi dhe përfshirja	7
Të mësuarit dhe krijimtaria	8
Njohuri për medien dhe informimin	9
MIRËQENIA ONLINE	
Etika dhe empatia	10
Shëndeti dhe mirëqenia	11
Prania dhe komunikimet <i>online</i>	12
TË DREJTAT ONLINE	
Pjesëmarrja aktive	13
Të drejtat dhe përgjegjësitë	14
Privatësia dhe siguria	15
Ndërgjegjësimi i konsumatorit	16

Çfarë do të thotë të jesh qytetar?

■ Të jesh *qytetar* do të thotë të kesh të drejta dhe përgjegjësi të njëjta me të gjithë njerëzit në vendin ku jeton, si dhe të përpiqesh ta bësh botën një vend më të mirë dhe më miqësor për brezin e ardhshëm. E njëjta gjë vlen edhe për qytetarët digjitalë, me ndryshimin se ata banojnë midis hapësirave “reale” dhe atyre “virtuale”, kufijtë e të cilave përcaktohen, për të gjithë e në mbarë botën, vetëm nga platformat që ata përdorin në një çast të caktuar. Qytetarët digjitalë duhet të jenë vazhdimisht të ndërgjegjshëm për këtë dhe për mënyrën se si t’i mbrojnë të drejtat dhe si t’i respektojnë përgjegjësitë e tyre.

■ Ne të gjithë jemi qytetarë të një vendi a një tjetri dhe si prindër na takon roli, që t’i përdorim njohuritë dhe përvojat tona si qytetarë, për t’i udhëzuar fëmijët drejt botës virtuale apo edhe asaj *online*.

Çfarë është qytetari digjital?

■ Qytetarët digjitalë dinë si ta përdorin teknologjinë digjitale me mend në kokë dhe dinë si të sillen *online*. Ata dinë si t’i mbrojnë të drejtat dhe informacionet e tyre, si dhe janë të kujdesshëm me të drejtat e njerëzve me të cilët komunikojnë dhe bashkëveprojnë *online*.

■ Qytetarët digjitalë dinë si të bashkëpunojnë në mënyrë të frytshme si *online* ashtu edhe *offline*; po ashtu, dinë si të kontribuojnë pozitivisht në veprimtaritë *online*, të cilat vazhdimisht po formësojnë mjedisin digjital. Ata janë të hapur ndaj kulturave dhe perspektivave të ndryshme të njerëzve të tjerë, duke u mbështetur kështu në anët pozitive të mjedisëve *online* që zgjedhin të qëndrojnë, si edhe duke shmangur anët e dobëta të tyre.

■ Qytetarët digjitalë janë, gjithashtu, të vetëdijshëm, se do t’u duhet të jenë “nxënës” gjatë gjithë jetës, në mënyrë që të ecin me hapin e ndryshimeve të shpejta, që po sjell teknologjia digjitale në botë.

Mbështetja e breznisë digjitale

■ Pjesëmarrja, bashkëpunimi dhe veprimtaria mësimore janë veprimtari që zhvilloheshin në shtëpi, shkollë, lagje ose në komunitetin vendor. Por, në ditët e sotme, fëmijët e të gjitha moshave, shumë nga këto veprimtari i kryejnë në mënyrë digjitale, përmes telefonave celularë, aplikacioneve, laptopëve, tabletëve, lodrave dhe, madje, edhe përmes pajisjeve, që mund të mbahen në dorë, siç janë *eWatches*. Pajisje të tilla si: videoljërë, makinat dhe televizori në dhomën tonë të ndenjes, po lidhen çdo herë e më shumë me internetin.

■ Dikur qe shumë më e thjeshtë të monitoronim çfarë bënin fëmijët tanë. Në botën *online*, vetëm përmes disa klikimeve, fëmijët dhe sidomos ata më të vegjlit, si dhe adoleshentët më aventurierë, mund të hasin probleme të ndryshme. T’u ndalosh atyre aksesin në internet, nuk është zgjidhje, sepse ata, gjithsesi, do të gjejnë një mënyrë për të hyrë në internet, për shembull: në vende ku nuk mund t’i vëzhgojmë se çfarë po bëjnë ose nuk mund të ndërhyjmë për t’i ndihmuar kur të kenë nevojë.

Nga t'ia nisin prindërit?

■ Si prindërit, ashtu edhe gjyshërit “joteknologjikë”, mund t’i ndihmojnë fëmijët të bëhen qytetarë digjitalë. Në këtë udhëzues, shpjegojmë disa nga hapat e thjeshtë, që duhet të ndiqen për t’i ndihmuar fëmijët të zotërojnë aftësitë e nevojshme për të vepruar *online* me përgjegjësi dhe respekt.

■ Fëmijët marrin pjesë në shumë lloje veprimtarish digjitalë. Për të qenë gjithëpërfshirës, sa më shumë të jetë e mundur, Këshilli i Evropës i ka ndarë këto veprimtari në dhjetë fusha ose sektorë të ndryshëm, të cilët janë grupuar më gjerësisht në tri grupe: *Të jesh online*, *Mirëqenia online*, *Të drejtat online*.

■ Në vijim, do të gjeni këshilla të dobishme dhe shembuj konkretë për secilën prej këtyre dhjetë fushave.

TË JESH ONLINE

- ▶ Aksesit dhe përfshirja
- ▶ Të mësuarit dhe kreativiteti
- ▶ Njohuri për medien dhe informimin

MIRËQENIA ONLINE

- ▶ Etika dhe empatia
- ▶ Shëndeti dhe mirëqenia
- ▶ Prania dhe komunikimet *online*

TË DREJTAT ONLINE

- ▶ Pjesëmarrja aktive
- ▶ Të drejtat dhe përgjegjësitë
- ▶ Ndërgjegjësimi i konsumatorit

Lista e kontrollit për prindërit

Përpara se t'i shihni të gjitha fushat një e nga një, mund t'i hidhni një sy kësaj liste kontrolli, për të parë se ku mund të kenë më shumë nevojë për ndihmë fëmijët tuaj. Lista mund të përdoret edhe si mënyrë për të nisur një bisedë me fëmijët, që t'i nxitni ata të flasin me ju për veprimtaritë e tyre digjitale.

TË JESH ONLINE

- ▶ Jam në dijeni të llojeve të veprimtarive që kryen fëmija/ët im *online*. PO JO
- ▶ Fëmija/ët im di si të përdorë në mënyrë efektive motorët e kërkimit dhe si të krahasojë rezultatet që merr. PO JO
- ▶ Fëmija/ët im kalon shumë kohë në internet duke realizuar projekte, detyra shtëpie ose duke eksploruar gjëra të reja (për shembull, një muze ose laborator shkencor *online*). PO JO
- ▶ Fëmija/ët im krijon dhe shpërndan përmbajtjen e vet *online*. PO JO
- ▶ Fëmija/ët im është dëgjues dhe vëzhgues i mirë, i aftë për të kuptuar këndvështrimin e njerëzve të tjerë. PO JO

MIRËQENIA ONLINE

- ▶ Familja ime shmang përdorimin e teknologjisë, duke fikur pajisjet teknologjike në kohën e ngrënies ose pas një ore të caktuar gjatë mbrëmjes. PO JO
- ▶ Fëmija/ët im diskuton me mua për gjërat që e shqetësojnë atë *online*, si dhe për çfarëdo përmbajtje të pakëndshme që has. PO JO
- ▶ I njoh grupet *online* ku bën pjesë fëmija/ët im, si edhe qëllimin e këtyre grupeve. PO JO

- ▶ Fëmija/ët im shfaq një ekuilibër të shëndetshëm midis kohës që kalon për veprimtari fizike dhe veprimtari *online*. PO JO
- ▶ Fëmija/ët im kalon më shumë kohë duke komunikuar fizikisht me shokët/shoqet sesa luajnë, bisedojnë apo shikojnë video *online*. PO JO

TË DREJTAT ONLINE

- ▶ Ndonjëherë ulem pranë fëmijës tim kur futet *online* dhe flasim se si ta përdorim internetin me përgjegjësi dhe etikë. PO JO
- ▶ Fëmija/ët im është i vetëdijshëm për llojin e informacionit që duhet të mbajë privatisht dhe arsyen pse duhet ta mbajë. PO JO
- ▶ Fëmija/ët im ka interes të flasë për atë çfarë beson se është e gabuar në botën digjitale dhe për mënyrat se si mund të ndihmojë t'i përmirësojë. PO JO
- ▶ I njoh burimet kryesore të informacionit dhe/ose kanalet e lajmeve që përdor fëmija/ët im. PO JO
- ▶ Fëmija/ët im është në gjendje të tregojë ndryshimin midis informacionit *online* të besueshëm dhe atij të pabesueshëm. PO JO

TË JESH ONLINE

Aksesi dhe përfshirja

Garantimi i aksesit dhe i mundësive të barabarta në internet për të gjithë fëmijët, në mënyrë që të mësojnë aftësitë dhe qëndrimet që u duhen për të shprehur me respekt mendimet e tyre *online*.

PËRFSHIHU!

- ▶ Eksploroni botën digjitale me fëmijën/t tuaj. Ndihmohuni ata të zgjedhin faqet e internetit dhe mjetet e përshtatshme për moshën dhe interesat e tyre, si dhe diskutoni me ta, sa herë të mundeni, mbi veprimtarinë e tyre *online*.
- ▶ Vendosni disa rregulla bazë që do t'i mbajnë fëmijët tuaj në rrugën e duhur, të cilat, gjithashtu, do ta bëjnë më të lehtë monitorimin tuaj, madje edhe nga larg.
- ▶ Diskutoni konceptin e barazisë dhe mënyrat se si ne mund t'i japim akses të gjithëve në botën digjitale, pavarësisht nga aftësitë e kufizuara/veçanta, gjinia, raca, kultura etj.
- ▶ Inkurajojini fëmijët tuaj të flasin me ju sa herë që nuk ndihen mirë *online* ose ndihen të përjashtuar.

A e dini se...

... aftësitë digjitale janë thelbësore për përfshirje, jo vetëm në botën digjitale, por edhe në botën *offline*.

SI?

- ▶ Ndihmoni fëmijët tuaj më të vegjël të krijojnë listën e faqeve të parapëlqyera dhe të përshtatshme për moshën e tyre në menynë *Bookmarks* të shfletuesit tuaj. Ata pastaj mund t'i vizitojnë këto faqe me lehtësi, pa përdorur një motor kërkimi.
- ▶ Rregullat themelore të familjes mund të përfshijnë:
 - mendoni dy herë para se të shpërndani informacione personale *online*;
 - mbani nën kontroll kohën që kaloni *online*;
 - trajtojini gjithmonë të tjerët me respekt.
- ▶ Kur fëmijët kthehen në shtëpi, shumica e prindërve i pyesin ata se si shkoi dita e tyre në shkollë. Por, a keni menduar t'i pyesni ato për veprimtari të ngjashme të kryera *online*?

Përfshirja: të kesh akses të barabartë në internet, të respektohesh dhe të pranohesh nga shoqëria si i barabartë, pavarësisht aftësive, aftësive të kufizuara, gjinisë etj.

TË JESH ONLINE

Të mësuarit dhe kreativiteti

Të ndihmojmë fëmijët të mësojnë gjatë gjithë jetës në mjedise digjitale, të bëhen të aftë të përdorin mjetet digjitale në mënyrë krijuese në kontekste të ndryshme.

PËRFSHIHU!

- ▶ Kryeni veprimtari argëtuese dhe shkoni në vende interesante me fëmijët tuaj për të zhvilluar imagjinatën e tyre.
- ▶ Shfrytëzoni maksimalisht çdo mundësi për të nxitur krijimtarinë e tyre; është provuar se krijimtaria në fëmijëri shërben si një faktor tri herë më i rëndësishëm sesa IQ në arritjet krijuese afatgjata.
- ▶ Bisedoni me fëmijët tuaj mbi të drejtat e autorit dhe mbi rëndësinë e respektimit të teksteve, figurave dhe muzikës që krijojnë njerëzit e tjerë.
- ▶ Organizoni veprimtari në bashkëpunim me familjen dhe miqtë për të ndihmuar fëmijët tuaj të kuptojnë vlerën e drejtësisë, meritës dhe respektit për njerëzit e tjerë dhe idetë e tyre.

A e dini se...

... të mësuarit dhe kreativiteti janë të lidhura ngushtë me njëri-tjetrin dhe se “të mësuarit kudo dhe kurdo” është një nga çelësat e suksesit në shoqërinë e informacionit.

SI?

- ▶ Shoqërojini fëmijët e vegjël në një muze historik natyror ose detar. Kur të ktheheni në shtëpi, ndihmohuni të shkarkojnë fotografi të kafshëve, që kanë parë, për të ilustruar historitë e tyre imagjinare me kafshët.
- ▶ Tregojuni fëmijëve tuaj ndryshimin midis *përdoruesit pasiv* (thjesht duke kërkuar) dhe *përdoruesit aktiv* të internetit (duke prodhuar përmbajtje). Ndihmohuni ata të postojnë tekste dhe imazhe në internet, në platformat e përshtatshme për moshën e tyre.
- ▶ Diskutoni me fëmijët tuaj se si ndihen kur dikush u kopjon punën ose kur dikush u merr meritat e punës së tyre.
- ▶ Zgjidhni një projekt familjar për të punuar me fëmijët tuaj, për shembull, përzgjedhja së bashku e destinacionit të radhës së pushimeve familjare. Për këtë nevojitet kërkim në internet dhe shkëmbim idesh mes pjesëtarëve të familjes.

E drejta e autorit mbrohet me ligj dhe i siguron krijuesit/autorit të një teksti, imazhi, muzike etj. të drejtën për të thënë se si mund ta përdorin njerëzit e tjerë atë. Ju mund të mësoni në lidhje me të drejtat e autorit dhe shumë veprimtari të tjera *online* te “Manuali për njohjen e internetit”, i Këshillit të Evropës. (<https://rm.coe.int/internet-literacy-handbook/1680766c85>).

TË JESH ONLINE

Njohuri për medien dhe informimin

Zhvillimi i aftësisë së fëmijëve për të kuptuar dhe për të interpretuar në mënyrë kritike përmbajtjen e medias digjitale, si dhe për të përdorur teknologjinë digjitale në shprehjen e ideve të tyre.

PËRFSHIHU!

- ▶ Lundroni në internet me fëmijët tuaj dhe tregoni mënyra se si mund të dalloni një informacion të vërtetë dhe të besueshëm nga ai i pavërtetë dhe i rremë.
- ▶ Kërkojuni fëmijëve tuaj të përdorin një motor kërkimi për të gjetur informacione në lidhje me një temë që keni zgjedhur së bashku. Krahasoni rezultatet dhe diskutoni mënyrat e gjetjes së burimeve të besueshme *online*.
- ▶ Shpjegojuni fëmijëve se çdokush mund të postojë gjithçka në internet, por jo gjithçka që postohet është e vërtetë.
- ▶ Gjeni shembuj (të tillë si reklamat), që tregojnë se informacioni dhe mesazhet formohen për të ndikuar në mënyrën tonë të menduarit.

A e dini se...

... njohja e medieve dhe e informacionit është një shtyllë thelbësore e qytetarisë digjitale.

SI?

Këto veprimtari janë kryesisht për fëmijët më të rritur

- ▶ Prisni ose shkarkoni një artikull lajmi të rremë nga një gazetë, revistë ose nga një platformë lajmesh *online*. Si e kontrolloni besueshmërinë e burimit? Çfarë mënyrash të tjera ekzistojnë për të provuar se artikulli i lajmit është i rremë?
- ▶ Zgjidhni një temë dhe kërkoni për të duke përdorur dy ose tre motorë kërkimi të ndryshëm. Vini re ndryshimet, nëse rezultatet që gjeni janë reklama, lidhje (linqe) të sponsorizuara ose të pasponsorizuara. Kontrolloni burimin e secilit rezultat, që të ndihmoni fëmijët të shohin se si të gjejnë burime të besueshme.
- ▶ Kërkoni “lajmet më të rreme” në internet ose *YouTube*. Do të gjeni dhjetëra shembuj, që tregojnë se njerëzit janë të aftë të besojnë dhe të shkruajnë çdo gjë.
- ▶ Prirjet e modës janë shembuj të shkëlqyer për të treguar se si media ndikon në produktet me të cilat ushqehemi, në veshjet tona, si dhe në muzikën që dëgjojmë. Përdorni reklama në internet për t’u treguar fëmijëve se si fjalët, imazhet dhe muzika përdoren për të ndikuar te ne.

Lajme të rreme: histori që ndoshta janë të pavërteta, që tërheqin shumë njerëz dhe lexohen ose shikohen nga miliona njerëz.

MIRËQENIA ONLINE

Etika dhe empatia

Krijojini mundësi fëmijëve, që të mësojnë për gjëra të tilla, si: barazia, drejtësia dhe pranimi i diversitetit, si dhe të përpiqen të kuptojnë ndjenjat dhe perspektivat e të tjerëve.

PËRFSHIHU!

- ▶ Njerëzit empatikë zakonisht kanë aftësi të mira të dëgjimit dhe të vëzhgimit. Luani lojëra me fëmijët tuaj për t'i përforcuar këto aftësi.
- ▶ Kujtojini fëmijëve se, qoftë kur gjenden *online* ose *offline*, duhet t'u përmbahen vlerave dhe qëndrimeve etike që kanë mësuar nga ju.
- ▶ Përdorni lajme ose informacione *online* për të hapur një diskutim me fëmijët tuaj rreth empatisë.
- ▶ Duke theksuar se çdo njeri është unik dhe se jo të gjithë mendojnë e ndjejnë si ne, ju do t'i ndihmoni fëmijët të pranojnë veten dhe të tjerët dhe të kuptojnë se pikëpamjet e shumta e të ndryshme mund të bashkëjetojnë në mënyrë të paqtë krah njëra-tjetrës.

A e dini
se...

... ndërveprimi pozitiv *online* mbështetet në një masë të madhe tek empatia.

SI?

- ▶ Empatia fillon së pari nga kontakti sy më sy me të dashurit tuaj. Zhvilloni lojëra që i bëjnë fëmijët të pasqyrojnë lëvizjet tuaja ose të vëzhgojnë nga afër detajet (për shembull: loja "Unë shoh...").
- ▶ Bashkë me fëmijët vendosni disa rregulla etike, që familja juaj mund të ndjekë *online* dhe *offline*. Hartoni një "Kontratë familjare", të cilën mund ta nënshkruani të gjithë dhe vendoseni diku, ku mund ta shihni shpesh (p.sh. në derën e frigeriferit).
- ▶ "Në vendin e tyre" – gjeni një lajm të fundit *online* ose *offline* mbi një ngjarje të trishtë ose sfiduese. Diskutoni me fëmijët tuaj se si do të ndiheshin, nëse ajo ngjarje do t'u kishte ndodhur atyre.
- ▶ Zgjidhni një temë shqetësuese për të gjithë familjen tuaj (si p.sh. të kalosh kohën para ekranit, punët e shtëpisë...) dhe nxitini të gjithë anëtarët e familjes të shprehin këndvështrimin e tyre. Tregoni se, edhe kur pikëpamjet ndryshojnë nga një person tek tjetri, ato mund të bashkëjetojnë krah për krah dhe të respektohen reciprokisht.

Empatia është aftësia për të kuptuar dhe për të ndarë ndjenjat e të tjerëve.

MIRËQENIA ONLINE

Shëndeti dhe mirëqenia

Krijimi i qëndrimeve, aftësive, vlerave dhe njohurive, që ndihmojnë fëmijët të vetëdijësohen ndaj mënyrave se si teknologjia digjitale mund të ndikojë pozitivisht ose negativisht në trupin dhe mendjen e tyre.

PËRFSHIHU!

- ▶ Krijoni një mjedis familjar, ku fëmijët tuaj ndihen të sigurt dhe të dashur dhe ndihmojini ata të kuptojnë se, ndonjëherë, të gjithë ne gabojmë.
- ▶ Siguroni një ekuilibër të shëndetshëm midis veprimtarive *online* dhe *offline* të fëmijëve dhe jini shembull për ta. Studimet tregojnë se lënia e shënimeve të shkruara me dorë, herë pas here, për fëmijët forcon lidhjet emocionale të tyre me prindërit dhe përmirëson aftësitë gjuhësore të fëmijës.
- ▶ Mos harroni se qëndrueshmëria ndërtohet mbi besimin dhe vetëvlerësimin. Qëndrueshmëria përcakton aftësinë e tyre për të marrë veten pas një përvoje lënduese ose zhgënjyese (siç është *bulizmi*).

A e dini se...

... sot, shumica e fëmijëve dhe e të rriturve kalojnë një pjesë të madhe të kohës midis hapësirave virtuale dhe reale.

SI?

- ▶ Kultivoni marrëdhënie besimi me fëmijët tuaj dhe sigurohuni që edhe ata të gëzojnë gjithnjë besimin tuaj, edhe kur bëjnë gabime. Shpjegoni se jeni pranë tyre për t'i ndihmuar dhe se nuk do t'i ndaloni ta përdorin internetin, edhe nëse ata bëjnë një gabim *online*.
- ▶ Përfshini një rregull në lidhje me kalimin e kohës para ekranit në rregullat familjare, për të cilat keni rënë dakord me fëmijët tuaj dhe përpikuni që edhe ju vetë t'i zbatoni ato. Fëmijët mësojnë nga çfarë ju bëni, jo nga çfarë ju thoni! Organizoni rregullisht fundjava familjare "pa teknologji" dhe bëni së bashku veprimtari fizike në natyrë.
- ▶ Nëse fëmija juaj po kalon një periudhë të vështirë në shkollë ose me shokët/shoqet, uluni me të dhe shkruani listën me "7 gjërat më të mira". Fëmija juaj mund ta bëjë këtë edhe për anëtarët e tjerë të familjes dhe për miqtë, për të kuptuar se askush nuk është i përkryer, por janë cilësitë tona që janë të rëndësishme.

Për shëndetin dhe mirëqenien e fëmijëve tuaj, është e rëndësishme të ekuilibroni kohën që ata kalojnë *online* me veprimtari fizike dhe në natyrë.

MIRËQENIA ONLINE

Prania dhe komunikimet online

Zhvillimi i cilësive vetjake dhe ndërvetjake të nevojshme për të ruajtur një imazh të mirë online për veten dhe bashkëveprimet interesante e të vlefshme *online*.

PËRFSHIHU!

- ▶ Diskutoni me fëmijët mbi mjetet me të cilat komunikojnë *online*, si dhe për përdorimin e tyre në mënyrë më të frytshme dhe me më shumë përgjegjësi.
- ▶ Diskutoni se si veprimet tona *online* lënë gjurmë digjitale, që formojnë identitetin tonë *online*. Para se të postojnë diçka *online*, fëmijët duhet të pyesin veten nëse do të tregonin ose do të thoshin të njëjtën gjë fizikisht.
- ▶ Bëni një kërkim me fëmijët tuaj, në emrin e tyre. Diskutoni rezultatet. Si mund të ndikojnë ata për ta bërë identitetin dhe reputacionin e tyre digjital më pozitiv.
- ▶ Komunikimi *online* është i ndryshëm nga ai *offline*. Gjuha e trupit dhe shprehja e fytyrës luajnë një rol të madh në komunikimin fizik dhe, shpesh, në komunikimin *online* nuk e kuptojmë ndikimin e fjalëve tona.

A e dini se...

... ruajtja e pranisë së shëndetshme *online* dhe respektimi i personit ose audiencës me të cilën po komunikoni, janë elemente thelbësore në qytetarinë digjitale.

SI?

- ▶ Sigurohuni që fëmijët tuaj t'i dinë rregullat themelore të mirësjelljes: bëni një kërkim në internet me ta për të gjetur modelet e sjelljeve që mund të përdorin.
- ▶ Flisni për gjurmët digjitale me fëmijë të të gjitha moshave. Ata duhet të jenë të vetëdijshëm se, sa herë vizitojnë ose bëjnë diçka *online*, lënë "gjurmë" të cilat formojnë reputacionin e tyre *online*. Nxitini të skicojnë gjurmën/t, që mendojnë se mund të kenë lënë deri më tani.
- ▶ Kërkojuni adoleshentëve të shkruajnë emrin e tyre në një motor kërkimi dhe të shohin nëse gjurma e tyre korrespondon me pritshmëritë. A duan të fshijnë ndonjë gjë dhe a dinë si ta bëjnë këtë? Si mund t'i kontrollojnë gjurmët e tyre tani dhe në të ardhmen?
- ▶ Fëmijët e të gjitha moshave mund të ndërgjegjësohen shpejt për kufijtë e komunikimit *online*. Pozicionojini fëmijët në anë të ndryshme të një muri dhe njëri prej tyre t'i shpjegojë tjetrit si të vizatojë një diagram ose si të palosë një fletë origami. Kur t'i ballafaqoni fizikisht, me siguri, do të qeshni të gjithë me rezultatin e çuditshëm!

Gjurma digjitale është gjurma e të dhënave që lini pas kur përdorni internetin. Ajo përfshin faqet e internetit që vizitoni, mesazhet që dërgoni, informacionin që postoni...

TË DREJTAT ONLINE

Pjesëmarrja aktive

Roli aktiv në komunitetet *online* dhe *offline*, si dhe aftësia për të marrë vendime të përgjegjshme që ndihmojnë në përmirësimin e mjedisit digjital.

PËRFSHIHU!

- ▶ Bëni diskutime të hapura me fëmijët tuaj për tema me interes shoqëror; kjo do t'i ushtrojë ata në shprehjen e pikëpamjeve të tyre dhe në marrjen në konsideratë të pikëpamjeve të të tjerëve.
- ▶ Nxitini fëmijët të marrin pjesë në komunitetet vendore të të rinjve; bashkëveprimi fizik është i rëndësishëm për mirëqenien e tyre.
- ▶ Sigurohuni që fëmijët tuaj të kuptojnë se nuk mund të ketë anonimitet të vërtetë *online*. Të gjitha veprimet tona regjistrohen në servera në të gjithë botën përmes adresës sonë IP (adresa që na lejon të hyjmë *online*).

A e dini se...

... vlerat dhe qëndrimet që ne mbajmë *online* po formësojnë në të vërtetë mjedisin digjital, njëlloj siç formësojnë qytetarët *offline* komunitetin në të cilin jetojnë.

SI?

- ▶ Diskutimet në kohën e ngrënies janë raste të mira, që fëmijët e të gjitha moshave të ndajnë ide dhe pikëpamje dhe u japin mundësi prindërve që të mësojnë më shumë rreth veprimtarive teknologjike *online* dhe *offline* të fëmijëve të tyre, si dhe të ofrojnë mbështetje përmes përvojës së tyre jetësore.
- ▶ Është e vështirë që fëmijët të marrin pjesë në mënyrë të frytshme *online*, nëse ata nuk kanë praktikuar aftësi pjesëmarrjeje në situata fizike. Regjistrojini ata në një klub të rinjsh ose sportiv të përshtatshëm për interesat ose hobet e tyre (tenis, seminare kodimi etj.).
- ▶ Nëse fëmijët tuaj janë mjaft të rritur për të qenë në mediet sociale, kërkojuni që të printojnë faqen e tyre të profilit dhe ta ngjisin në një vend nga ku mund ta shohë e gjithë familja. Nëse kjo i shqetëson, kujtojini që interneti kryen pikërisht këtë, por në nivel botëror. Përdorni një motor kërkimi për të parë së bashku me ta rastet "e zënieve mat nga interneti" – ata do të befasonen me rezultatet e kërkimit dhe me njohuritë tuaja!

Pjesëmarrja: kontributi në formimin e mjedisve *online* dhe/ose *offline*, pjesëmarrja në diskutime, shprehja e ideve dhe e shqetësimeve etj.

TË DREJTAT ONLINE

Të drejtat dhe përgjegjësitë

Njohja dhe të kuptuarit e të drejtave dhe përgjegjësiave tona si qytetarë në botën fizike dhe zbatimimi i tyre në botën *online*.

PËRFSHIHU!

- ▶ Është e rëndësishme që të kuptojmë të drejtat dhe përgjegjësitë tona, si në botën fizike ashtu edhe në atë *online*.
- ▶ Ndonëse askush nuk i lexon në të vërtetë "Kushtet e përdorimit" është e dobishme që herë pas here t'i shkarkoni nga platformat e medieve sociale, që përdorin fëmijët tuaj, për të parë nëse ata mund të dallojnë të drejtat dhe përgjegjësitë e përdoruesve që janë të përbashkëta për të gjithë.
- ▶ Nëse fëmijët tuaj mendojnë, se të drejtat e tyre nuk po respektohen, tregojuni tre hapat e thjeshtë, që duhet të ndërmarrin:
 1. injoroni përmbajtjen fyese,
 2. bllokoni dërguesin, dhe
 3. raportoni incidentin tek ofruesi i platformës.

A e dini se...

... mësimi për respektimin e të drejtave dhe përgjegjësiave digjitale është një nga hapat e parë për t'u bërë një qytetar digjital aktiv.

SI?

- ▶ Bëni një sfidë me fëmijët më të rritur, për të parë se kush mund të krijojë listën më të mirë të të drejtave dhe të përgjegjësiave në internet. Kërkojuni të kontrollojnë vërtetësinë e tyre. Më pas, zgjidhni një të drejtë ose një përgjegjësi mbi të cilën familja të përqendrohet për një javë. Në fund të çdo jave diskutoni nëse ishte i lehtë apo i vështirë respektimi i saj.
- ▶ Shkarkoni politikën e të dhënave të kushtet e përdorimit në faqen e internetit ose platformën e lojërave të parapëlqyera të fëmijëve tuaj. A janë të vetëdijshëm ata për të dhënat personale dhe për përmbajtjen, që po japin, kur postojnë në këtë platformë? A ka arsye të tjera për të cilat duhet të mendojnë dy herë para se të postojnë diçka në internet?
- ▶ Kërkojuni fëmijëve të kërkojnë butonat *block* (blloko) dhe *report* (raporto) në platformën e tyre të parapëlqyer, të përshtatshme për moshën e tyre. A gjenden lehtësisht këta butona? Si funksionojnë këta butona dhe kur duhet të përdoren? Gjatë diskutimit, mund të mësoni për problemet që fëmijët kanë hasur më parë, për të cilat nuk kanë folur në atë kohë!

E drejta është një liri që mbrohet, siç është e drejta e lirisë së shprehjes. Përgjegjësia është një detyrë që duhet ta kryesh, siç është respektimi i të tjerëve.

TË DREJTAT ONLINE

Privatësia dhe siguria

Të mësosh mënyrat e mbrojtjes së informacionit dhe të të dhënave personale të njerëzve me të cilët bashkëveprojmë, si dhe të kuptosh ndikimin që veprimet dhe sjellja jonë në internet mund të kenë te të tjerët.

PËRFSHIHU!

- ▶ Instaloni filtra, *firewalls* dhe programe antivirus në pajisjet e fëmijëve tuaj dhe tregojuni atyre se si ta fshijnë rregullisht historikun e kërkimit, për të reduktuar gjurmimin dhe për të kufizuar reklamat e synuara.
- ▶ Tregojuni fëmijëve se cilat pjesë të të dhënave të tyre janë private, çfarë mund të ndahet me të tjerë në mënyrë të sigurt. Diskutoni me ta se me kë do të ndiheshin të qetë për të ndarë të dhëna personale.
- ▶ Inkurajojini fëmijët tuaj të përdorin pseudonime, sa herë që është e mundur, për të mbrojtur identitetin e tyre dhe nxitini të përdorin një "shfletues privat".
- ▶ Shpjegojuni atyre se fjalëkalimet në internet janë si çelësat e shtëpisë; nëse dikush i ka ata (qoftë edhe shoku ynë më i mirë), mund të hyjë në hapësirën tonë private kur të dëshirojë.

A e dini se...

...se shumë lodra të lidhura me internet dhe pajisje shtëpiake mbledhin, gjithashtu, të dhëna dhe shpesh nuk ofrojnë cilësime privatësie dhe as nuk u tregojnë përdoruesve se ku ruhen të dhënat e tyre.

SI?

- ▶ Përdorni një motor kërkimi për të zbuluar se çfarë bëjnë filtrat, *firewalls*, *spam*-et dhe programet antivirus. Mos harroni të krahasoni rezultatet dhe mos bini pre e reklamave të shumta që do të shfaqen. Gjithashtu, mund të vizitoni një dyqan vendor IT-je për të mësuar në lidhje me programin mbrojtës, që duhet të keni parasysh për ta instaluar.
- ▶ Pyesni fëmijët se si do të ndiheshin nëse do t'u thuhej të qëndronin në një treg të madh dhe të thërrisnin emrin e tyre, adresën e shtëpisë, numrin e telefonit dhe emrin e shkollës së tyre. Ndihmojini të kuptojnë se interneti është si një treg i madh virtual, ku nuk mund të shihni se kush është pranë jush dhe kush mund t'ju dëgjojë. Të dhënat personale duhet të mbrohen kudo që të jeni.
- ▶ Krijimi dhe të kujtuarit e fjalëkalimeve është një veprimtari argëtuese për fëmijët e të gjitha moshave. Për të krijuar një fjalëkalim të fortë, një nga mënyrat (truket) është që të krijoni një fjali që mbahet mend lehtë, me të paktën tetë fjalë, pastaj përdorni shkronjën e parë të secilës fjalë, p.sh.: "Mua më pëlqen pica me sallam dhe djathë", bëhet "Mmppsdd". Kthimi i disa shkronjave në kapitale, duke përdorur simbolet (&, @, !.) dhe zëvendësimi i një fjale me një numër, përbëjnë, gjithashtu, një fjalëkalim më të sigurt.

Shfletuesi privat ose *incognito* ju lejon të shfletoni internetin në mënyrë private. Kur të dilni nga shfletuesi, gjithçka që keni bërë në të do të fshihet, duke përfshirë historikun, skedarët e personalizuar dhe sesionet.

TË DREJTAT ONLINE

Ndërgjegjësimi i konsumatorit

Kërkimi i sigurt brenda hapësirave sociale *online* si përdorues, konsumator dhe si sipërmarrës.

PËRFSHIHU!

- ▶ Sigurohuni që fëmijët të kuptojnë se të drejtat dhe përgjegjësitë e konsumatorit janë të njëjta, si *online* ashtu edhe *offline*.
- ▶ Ne po jetojmë në epokën e kartave të kreditit dhe të konsumit *online*, prandaj është më e rëndësishme se kurrë t'u sjellim ndër mend fëmijëve vlerën e vërtetë të parave.
- ▶ Ndihmojini fëmijët të kontrollojnë besueshmërinë e faqeve të internetit që përdorin dhe kujtojini ata të dyshojnë për gjithçka që duket shumë e mirë për të qenë e vërtetë.
- ▶ Shumë të rinj shprehen se nuk janë mësuar sa duhet për strategjitë etike të marketingut në shtëpi ose në shkollë.

A e dini se...

... përmes edukimit të konsumatorit, edhe fëmijët e vegjël mund të kuptojnë shpejt se të gjithë kanë rolin e tyre, për ta bërë botën një vend më të mirë dhe më të drejtë.

SI?

- ▶ Kërkojuni fëmijëve të renditin të drejtat dhe përgjegjësitë e tyre si konsumatorë, për shembull, në një dyqan lodrash. Kontrolloni listën, së bashku me ta, dhe diskutoni funksionimin e këtyre të drejtave në internet. Nëse nuk jeni të sigurt, bëni një kërkim në internet për "të drejtat e konsumatorit në internet".
- ▶ Përdorni një njësi referimi që fëmijët e njohin (një biletë treni, një akullorë) dhe kërkojuni të llogarisin koston e pajisjeve të ndryshme, për shembull: *një telefon celular kushton rreth "x" bileta treni ose "x" akullorë*.
- ▶ Shikoni disa faqe interneti tregtare, së bashku me fëmijët, dhe kontrollojini përkundrejt listës së kontrollit të kërkesave minimale në fund të kësaj faqeje. A janë të lehtë për t'u kuptuar termat dhe kushtet? Të përshtatshme? A mungon diçka?
- ▶ Hyni *online* me fëmijët tuaj të vegjël dhe shikoni disa reklama për lodra, biskota për fëmijë, drithëra për mëngjes etj. Vini re, nëse ata mund t'ju tregojnë shkakun dhe arsyen pse reklama e bën produktin të duket kaq tërheqës.

- ✓ Identifikimi i qartë i kompanisë që shet produktin (emri, adresa, informacioni i kontaktit);
- ✓ Karakteristikat e produktit, kushtet e shërbimit dhe informacioni i garancisë janë lehtësisht të arritshme;
- ✓ Politika e privatësisë, që tregon se si të dhënat tuaja do të ruhen, do të fshihen apo si do të aksesohen nga ju;
- ✓ Çelësi dhe [https//](https://) në faqen e pagesës, për të treguar që jeni duke bërë një transaksion të sigurt.

Botime të tjera të Këshillit të Evropës për Edukimin e Qytetarisë Digjitale (<https://book.coe.int/eur/en>)

- ▶ Manuali për Edukimin e Qytetarisë Digjitale (2019)
- ▶ Bulizmi: perspektivat, praktikat dhe njohuritë (2017)
- ▶ Prindërimi në epokën digjitale (2017)
- ▶ Manuali për Njohjen e Internetit (2017)

Informacione të mëtejshme mund të gjeni në:

<https://www.coe.int/dce>

www.coe.int

Këshilli i Evropës është organizata kryesore e kontinentit për të drejtat e njeriut. Në të bëjnë pjesë 47 shtete anëtare, duke përfshirë të gjitha shtetet anëtare të Bashkimit Evropian. Të gjithë shtetet anëtare të Këshillit të Evropës kanë nënshkruar Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut, dokument i cili është hartuar për të mbrojtur të drejtat e njeriut, demokracinë dhe shtetin e së drejtës. Gjykata Evropiane mbikëqyr zbatimin e Konventës nga shtetet anëtare.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE